

EGY RÉG VÁRT HISTÓRIA

KÉSZÍTETTE: TÓTH-PALÁSTHY JUCA (JAERTHEL)

Füzessy Tamással (Ankalimonnal), a Magyar Tolkien Társaság társelnökével beszélgettem fordítói és szerkesztői munkáságáról, az egyetemi Tolkien-kurzusról és a Középfölde históriája (The History of Middle-earth) sorozat magyar kiadásának nehézségeiről.

Honnan jött az ötlet, hogy Tolkien-kutatással, illetve fordítással, lektorálással foglalkozz? Hogyan kezdődött?
Alapvetően az MTT-n keresztül. A 2000-es évek elején, A Gyűrűk Ura-filmeket kísérő nagy divathullám kapcsán két kisebb kiadó szeretett volna különböző Tolkien-tematikájú könyveket magyarul megjelentetni. Kérdezték, hogy milyen ötleteink vannak, tudunk-e segíteni a fordításban. Így aztán megjelent három könyv: A Gyűrűk Ura filozófiája, a filmekből és könyvekből készült kvízkönyv, illetve a Középfölde Atlasza első kiadása. A Társaságot, és engem személyesen is ez kapcsolt be a kiadói-szerkesztői, és egyben szakértői világba.

Az Atlasz kapcsán szembesülnünk kellett azzal, hogy mennyire összetett dolog a tolkien írások fordítása: a megjelent művekben szereplő vagy 5000 különböző nevet ugyanis a különböző kiadványok szerkesztői, fordítói eltérően fordították magyarra. Kezdeményezésemre ekkor elindítottuk az úgynevezett Tolkien-terminológiai egységesítési... hát, projektnek is lehet nevezni, bár inkább egy mozgalom, egy törekvés volt. Ekkor már mi kezdtük el megkeresni a kiadókat azzal, hogy akár új könyveket adnak ki, akár a régebbi kiadványokat jelentetik meg újra, mi elvégeznénk a terminológiai egységesítést. Részben mi vesszük fel a kapcsolatot a kiadókkal, részben pedig már minket keresnek emiatt: tudják, hogy rendelkezünk a szükséges összesítésekkel, illetve szaktudással. Egyes kiadványok esetében pedig fordítók és/vagy szerkesztők lettünk mi is.

Van a fordításnak, lektorálásnak valami köze a „valódi” foglalkozásodhoz?

Nem sok. Informatikusként dolgozom, és egyben bölcész is vagyok, mert filozófiával is foglalkozom – de utóbbi inkább hobbi. A Tolkien-kutatás az életemben nem professzionális tevékenység, a főállásom mellett csinálom. Emiatt jóval kevesebb időm van rá, és lassabban is haladok: a publikációs listám az elmúlt nyolc vagy tíz évre visszamenőleg – fordítói és lektori tevékenységemet is beleértve –, jóval rövidebb, mint egy átlagos bölcészszakutóé. Amatőr státuszom ellenére igyekszem lelkesen, professzionálisan csinálni mindezt.

Fotó: Szerján Krisztina (Nudli)

Ha már a bölcsészetnél tartunk: honnét az egyetemi Tolkien-kurzus ötlete? Egyáltalán, hogyan lehetett ezt megvalósítani?

Az egyik Tolkien-születésnapon az előadások kimondottan egyetlen téma, mégpedig a tolkien művek mitológiája köré csoportosultak. Hét vagy nyolc előadás anyaga készült el, melyek mitológiai szemléletmódról, a tolkien mitológia jellemzőiről, egyéb ismert mitológiákkal való párhuzamairól egyaránt szóltak. Az ELTE TTK Tudománytörténet és Tudományfilozófia Tanszék egyik oktatójának, Kutrovácz Gábornak köszönhetjük, hogy egyetemi kurzus anyaga válhatott belőlük. Éppen akkor fontossá vált a tanszéken, hogy minél több órára minél több hallgató járjon be, így hát verbuváltak „külsősöket” is. Fizetni nem fizettek: alapvetően – és egyébként helyesen – azt gondolták, hogy bizonyára van egy csomó olyan szakértő, aki ingyen is szívesen megosztja tudását, ha ez egy egyetemi kurzus keretében történhet.

Az első évben az előadások mintegy felét tartottam én, a másik felét pedig különböző előadók. Mivel csak én vizgáztattam, a hallgatók pedig érezhetően igényelték az egységes tematikát, követelményrendszert, egy idő után már az egészet én tartottam. Már a TTK-s kurzust is meghirdettük bölcészseknek, utána átkerült a bölcsészkarra, ahol szintén megjárt néhány tanszék. Mivel ez egy külsős kurzus, tehát közvetlenül nincs köze az ELTE szervezeti

rendjéhez, mindenki afféle „mostohagyerekként” kezelte. Az utóbbi három-négy év minden félévében kisebb harcot vívtunk, hogy meghirdessék, annak ellenére, hogy – volt hallgatóim elmondása alapján –, a szexuálpszichológia és a rocktörténet mellett az egyetem három legendás kurzusa közé tartozik.

Népszerűség tekintetében? Vagy kuriózum egy kicsit?

Mindkettő. Nagyon sokan akarták felvenni, és tényleg nagyon sokan jártak. Volt olyan félév, amikor 130-140 hallgató járt az előadásra, úgyhogy sikeresnek mondható. Egy idő után felmerült, hogy legyen szeminárium is a haladónak, és meg is hirdettük: a nagyon veretes „Emelt szintű Tolkien-szeminárium” címen ment, tárgya elsősorban a *Középfölde históriája* összehasonlító szövegelemzése volt. Már az elején kikötöttem, hogy 8-10 hallgató alatt nem indítom el, de néha összejött, jó volt.

Egyébként egy év kihagyás után februárban indul a kurzus a Károli Gáspár Református Egyetemen, a Reviczky utcában, ami közel van az ELTE BTK-hoz.

A *Középfölde históriája* új kiadásával kapcsolatban elsősorban arra lennék kíváncsi, hogy mennyi szerepe van a Magyar Tolkien Társaságnak, neked – nekünk – abban, hogy egy magyar kiadás megvalósulhasson?

Nehéz ezt úgy megfogalmazni, hogy ne tűnjön nagyon szerénytelennek. Úgy hét-nyolc éve határoztuk el, hogy megpróbáljuk megjelentetni magyarul a *Középfölde históriája* mind a tizenkét kötetét, és nem állnánk meg az első kettőnél, aztán kiderült, hogy ez az eddigieknél nehezebb vállalkozás. Úgy rémlik, a *Középfölde históriáját* az angolon kívül csak világnyelveken kezdték el kiadni: németül, franciául, spanyolul, és ezek közül csak spanyolul jelent meg mind a tizenkettő. És ezekhez a piacokhoz, olvasóközönségekhez mérten azért Magyarország borzasztóan kicsi...

Több kiadónál kezdeményeztük a projektet: a Cartaphilus, majd később a Helikon vezetőjének, Szász Zsoltnak tették az ötletet. A Cartaphilusnál újra kiadták a *Középfölde históriája* első két kötetét – az *Elveszett mesék könyvét* –, és ez elvileg folytatódott volna, csak aztán a kiadó annyira nem akarta, Zsolt pedig elment a kiadótól. Két évvel ezelőtt újra megkeresett – már a Helikontól –, hogy „melegítsük fel” a korábbi közös ötletet. A jogtulajdonosok azonban nem adták meg az engedélyt: az volt az álláspontjuk, hogy a minőségi fordítás garanciájának hiányában nem igazán támogatják a sorozat újabb nyelvekre való lefordítását.

Ekkor a Magyar Tolkien Társaság nevében megkerestem az angol kiadót. Leírtam, hogy támogatnánk ezt a projektet, hogy milyen szakértelmet tudnánk melléteni, mit

csináltunk eddig. Jött egy elvi engedély, hogy ennek fényében esetleg meggondolják a dolgot. Később a magyar kiadó hivatalosan is kérte a jogokat, ekkor megint akadémikusodott az angol kiadó: újra kérték a szakmai háttérrel, el kellett küldenünk egy konkrét szakértői-fordítói listát és a fordítási koncepciót, melyet az általam vezetett csapat rakott össze. Ennek eredményeképpen végül engedélyezték a kiadást, és 2017 első felében meg is kötöttük a szerződéseket.

Eredeti, ambiciózus célunk az volt, hogy még 2017-ben újra megjelenjen az első két kötet, és, ha lehet, még a harmadik és a negyedik is. Végül ebben az évben csak az első kettő jelenik meg, ugyanis a harmadik kötet utómunkálatai során kiderült, hogy komoly változtatásokra van szükség. A negyedik kötet így szintén átcsúszik 2018 első, vagy második félévére. Most, október végén az első két kötet utolsó simításaira koncentrálunk, ezután tudjuk beütemezni a folytatást. Ami a fordítást illeti, a harmadik kötet teljesen készen van, a negyedik körülbelül 70-80%-nál tart.

Többek között azért húzódtott el borzasztóan az első két kötet lektorálása, mert miután újra belementünk a szövegbe, nem csak mi, de a kiadó is úgy látta, hogy még mindig rengeteg javításra van szükség ahhoz, hogy az eredeti szövegnek ne csak betű szerinti értelmét, hanem hangulatát, stílusát, stilisztikai jellegét is visszaadja a fordítás. Talán egyszerűbb lett volna újrafordítani az egész szöveget, mint teljes egészében felülvizsgálni.

Ez a projekt egyébként nem része a Társaság hivatalos tevékenységének, hanem magánmegbízás a szerkesztők, a fordítók és a kiadó között. Én vagyok a sorozatszerkesztő – ennek kapcsán egy csomó szakértői és szakmaiszerkesztői munkát végzek minden kötetnél. Összetartom a csapatot, próbálok koordinálni a tevékenységünket. Ennek kapcsán személyes döntésem volt, hogy gyakorlatilag csak MTT-seket bízunk meg a kiadáshoz kapcsolódó

Mi az a *Középfölde históriája*?

Ez a magyar címe a *The History of Middle-earth* (röviden: HoME) sorozatnak, amelyben Christopher Tolkien rendszerezve, rengeteg magyarázó és értelmező jegyzet kíséretében tette közzé apja Középföldével kapcsolatos, addig ismeretlen (sokszor töredékes és befejezetlen) írásait, köztük a *Szilmarilok* történeteinek különböző változatait, illetve a *Gyűrűk Ura* szövegfejlődésének egyes fázisait. A sorozat angolul először 1983 és 1996 között jelent meg tizenkét kötetben, ezt egészítette ki 2002-ben egy összesített indexkötet. Az első két kötetet magyarul először a Holló és Társa adta ki 1996-ban *Az elveszett mesék könyve* címen, ezt követte a 2011-es, felülvizsgált Cartaphilus-kiadás.

Fotó: Krizsán Anna (Snuffles)

feladatokkal, a szerkesztői, segédszerkesztői, a tördeléshez kapcsolódó, sőt, a fordítói munkákkal is.

A második kiadást már egyszer javítottátok – most mégis megint bele kellett menni szövegszinten?

Legutóbb csak a legdurvább félrefordításokat javítottuk, és most kiderült, hogy még nagyon-nagyon sok a javítandó. Ezek eddig önmagukban álló kötetek voltak – most, hogy a folytatások is meg fognak jelenni, nem szabad megengednünk, hogy nagy stilisztikai, minőségi különbség legyen az első kettő, és a többi kötet között.

A pontos, egységes fordításokon túl szerinted van még olyan különleges „összetevő”, amitől egy Tolkien-fordítás igazán jó lesz?

A fordítási pontosság és a stilisztikai hűség minden fordítás esetében fontos – a tolkien specifikumok abból adódnak, hogy egy hihetetlenül összetett mitológia szeleteiről van szó, és a szöveg tele van a mitológiára vonatkozó utalásokkal. Rengeteg dolgot lehetne többféleképpen fordítani: értelmüket vagy akár stilisztikai értéküket tekintve ezek egyenrangú fordítások, és csak a mitológiai háttér ismerete dönti el, hogy egy fordítás ott, azon a ponton, abban a formában helyes-e vagy sem. Mi MTT-sek, illetve én személyesen is általában ezt a szakértelmet tesszük hozzá: figyeljük a fordítás mitológiai beágyazottságát, helyességét.

A másik specifikum pedig a terminológia. A *Középfölde históriája* negyedik kötetével a magyarul is megjelent Tolkien-művek egyedi kifejezései el fogják érni a mintegy 5000 terminológiai egységet. Ez felfoghatatlanul sok, nincs még egy magyar nyelven megjelenő szépirodalmi mű, melyben ilyen széleskörű terminológiát kellene kezelni. Tudásbázisunkat az úgynevezett *Egységes Magyar Tolkien-terminológiai Jegyzék* gyűjti össze: ezt mi tartjuk karban, és remélhetőleg nemsokára publikálni is fogjuk.

Ezt a publikációt úgy képzelem el, mint a *Középfölde históriája* tizenharmadik kötetét, az *Indexet*?

Nem lesz papíron kiadva: a Magyar Tolkien Társaság valamelyik felületén fogjuk elérhetővé tenni. Nem lesz letölthető a jegyzék, de rá lehet majd keresni benne bármilyen kifejezésre, és meg lehet találni annak hivatalos magyar fordítását, illetve a nem hivatalos, hibás, vagy korábban megjelent fordításait is.

Számodra személyesen melyik volt az a mozzanata, eleme a fordítói munkának, ami különösen érdekes volt, ami leginkább megfogott?

Talán az, amikor *A Gyűrűk Ura* és *A hobbit* szövegét kellett véglegesíteni. Ott voltak a legfájdalmasabbak az ellentmondások, és egy elég összetett vita is zajlott róluk. *A hobbit* fordításának felülvizsgálata például két különböző ágon haladt: a Ciceró a régi fordítását vizsgálta fölül, az Európa pedig újrafordította. Már ezek között is voltak terminológiai ellentmondások, és utána az egészét össze kellett egyeztetni *A Gyűrűk Urával*. Ez egy nagyon izgalmas időszak volt, mert nem mindent mi döntöttünk el: a kiadóknak és a szerkesztőknek egyéb szempontjai is voltak. A Ciceró a saját korábbi terminológiáját igyekezett megőrizni, az Európa pedig, ami egyben *A Gyűrűk Ura* kiadója is volt, inkább annak a terminológiáját próbálta megerősíteni. Hiába mondtuk nagyon sokszor, hogy 90-95%-ban *A Gyűrűk Ura* terminológiája a helyes, de van néhány alkalom, amikor mégis *A hobbit*-ban sikerült jobban, pontosabban a fordítás... Nagyon sokszor ezt nem tudtuk elfogadtatni. Izgalmas, összetett munka volt.

A *Középfölde Atlasza* újrakiadásáról mit lehet tudni?

Még 2017-ben megjelenik. Két dologban fog különbözni az előző kiadástól: végre keménytablás borítót kap, illetve terminológiai felülvizsgálaton esik át. A szövegen gyakorlatilag nem módosítunk. Talán nem is indokolt, hiszen ezt eredetileg is mi fordítottuk. A *Középfölde Atlasza* a terminológiai felülvizsgálat kezdetén készült, és akkoriban még nagyon sok esetben nem volt meg az egységes kifejezés. Az *Atlasz* sok helyen az összes fontosabb, *A szilmarilokban*, *A hobbitban*, illetve *A Gyűrűk Urában* megjelenő kifejezést tartalmazza. Persze mindig kiválasztottunk egy egységeset is, az szerepel a térképeken. Felmerült az is, hogy legyenek színesek a térképek, és a kiadó nem is zárkózott el előle. Aztán kiderült, hogy ha ezt bevállalnánk, akkor már nem tudnák ebben az évben kiadni; de azt ígérték, hogy ha most nem is, de a legközelebbi utánnomásnál újra megfontolják, hogy színes legyen.